

Martyna BĄK-ZIÓŁKOWSKA

ZARĘCZYNY W TRADYCJI PRAWNEJ I SPOŁECZNO-KULTUROWEJ W ŚWIETLE STAROCHORWACKIEGO *STATUTU MIASTA SPLIT* (1312)¹

*The Engagement in the Legal and Socio-cultural Tradition
in the Light of the Old Croatian the Statute of Split (1312)*

Keywords: *Statute of Split, engagement, the Middle Ages, Croatian lands*

Contact: *Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu; bakmartyna1@gmail.com*

Rozważania na temat zaręczyn należałoby rozpocząć od ukazania pozycji i roli kobiety w średniowiecznym Splicie na tle społeczności europejskiej. Na podstawie *Statutu Miasta Split* zaobserwować można, że mieszkanka Splitu nie różniła się diametralnie od innych średniowiecznych kobiet. Do jej zadań należało przede wszystkim wyjście za mąż, urodzenie dzieci i zajmowanie się domem. Było to oczywiście związane z przynależnością Splitu do kręgu kultury chrześcijańskiej.

Warto, przytoczyć choćby opinię Jaques'a Le Goffa, w której ten stwierdza:

(...) „Mimo że Georges Duby mógł mówić o «męskim średniowieczu», mimo że kobieta często była podporządkowana mężczyźnie (choć pojawiały się przecież wspaniałe królowe, ksienie i święte), średniowiecze wypromowało jednak kobietę tak bardzo (przede wszystkim Matkę Bożą podniosło do prawie boskiej rangi), że mam prawo twierdzić, iż «chrześcijaństwo wyzwoliło kobiety». Sakramentalna instytucja małżeństwa opierała się na równości i obopólnej zgodzie mężczyzny i kobiety. Tomasz z Akwinu wyjaśnił, że skoro Bóg stworzył kobietę ze środkowej części ciała mężczyzny, to chciał przez to pokazać, że nie stoi ona ani wyżej od niego (wówczas stworzyłby ją z męskiej głowy), ani niżej (uczyniłby ją ze stopy), lecz że jest mu równa“ (Le Goff 2007: 12).

¹ Praca finansowana ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego na podstawie umowy nr 0153/DIA/2020/49 z dnia 06.11.2020 r., zadania nr 1 w kwocie 39 465 zł. Autorka artykułu realizuje projekt *Prawo, społeczeństwo, kultura w świetle dawnych chorwackich aktów prawnych* w ramach programu Diamentowy Grant (numer rejestracyjny projektu: DI 2019 0153 49).

Pozycja i rola kobiet w średniowieczu była zróżnicowana, choć podlegała jednemu (chrześcijańskiemu) schematowi habitualnemu², który wyznaczał rolę kobiety jako dziewicy, żony, matki i wdowy. Jej status był oczywiście niższy niż mężczyzny, a egzystencja była skoncentrowana na wykonaniu dwóch zadań – byciu dobrą żoną oraz matką (Janeković Römer 1994: 126). Warto jednak zwrócić uwagę na „kobiece oblicze średniowiecza”.

Uzupełniając refleksję Le Goffa warto przytoczyć jeszcze jedną jego opinię na temat zmian zachodzących w dawnych europejskich społeczeństwach. Francuski badacz podczas wywiadu z *L'Histoire* odpowiadając na pytanie o pozytywne dla kobiet chrześcijaństwo i zgubne dla nich średniowiecze, stwierdził:

„Uważam, że należy wyważyć zarówno tę czarną, jak i tę połączoną wizję losu kobiety w średniowieczu. Obecnie występuje skłonność do pomniejszania roli kobiety i w chrześcijaństwie, i w historii Zachodu. Zawsze ze zdumieniem myślę o postępkach, jakich dokonała kobieta w średniowiecznym społeczeństwie chrześcijańskim – co oczywiście nie pozwala przypuszczać, że została uznana za równą mężczyźnie; ludzie musieli jednak pokonać tak długą drogę, wychodzili od tak odległych pozycji... Później było gorzej: jestem głęboko przekonany, że najgorszy dla losu kobiety w Europie był wiek XIX” (Le Goff 2007: 92–93).

Z powyższej wypowiedzi wynika, że należałoby roztropnie opisywać rolę kobiety w okresie wieków średnich. Przede wszystkim należy zwrócić uwagę na jej istotną pozycję w społeczności, a także w rodzinie.

Średniowiecze to okres wielu przemian w życiu społecznym, politycznym, gospodarczym. Na obszarze wschodniego wybrzeża Adriatyku, przez cały wiek XIII oraz XIV rozwijał się system komun dalmatyńskich. Konsekwencją ich powstania była kodyfikacja prawa oraz ułożenie statutów. Przypuszcza się, że w 1240 roku w Splicie został napisany pierwszy *Statut Miasta Split* (*Percevalov statut*), którego autorem był nowo wybrany burmistrz Garganus de Arscindis. Niestety źródło nie zachowało się do czasów obecnych. Należy podkreślić, że z pewnością miało ono wpływ na powstanie nowego Statutu datowanego na 1312 rok (Cvitanić 2002: 87–89).

² Według Pierre’a Bourdieu habitus oznacza nabyte umiejętności i kompetencje jednostki, które przyjmują postać trwałych dyspozycji, takich jak sposoby postrzegania świata czy reguły działania i myślenia. Habitus nie jest jednak zbiorem trwałych reguł i praw, przez co staje się on bardziej poręcznym i elastycznym narzędziem wskazującym właściwy sposób poruszania się w świecie. Ujmuje to słowami: „habitus to schematy myślenia i wyrażania, które przyswoiła jednostka, stanowią bazę do nieintencjonalnej inwencji kontrolowanej improwizacji” (Bourdieu, P. *Szkic teorii praktyki poprzedzony trzema studiami na temat etnologii Kybalów*. Tłum. Kroker, W. Kęty, 2007, s. 79).

Pozycja kobiety w okresie średniowiecza była uwarunkowana jej przynależnością klasową oraz zasobnością rodzinnych funduszy. Młoda dziewczyna, która pochodziła z zamożnej rodziny była atrakcyjna na rynku matrymonialnym (Feldman 2012: 137–140). Jej wysoki status mógł znacząco podwyższyć zamożność rodziny przyszłego męża. W związku z tym do głównych zadań rodu należało zapewnienie przeniesienia wszelkich dziedzicznych dóbr w męskie ręce. Było to niezwykle istotne, gdyż rodzina odgrywała znaczącą rolę ekonomiczną w życiu człowieka średniowiecznego. Rody opierały swoje relacje na autorytecie ojca i hierarchii, na której czele stał najstarszy mężczyzna (system patrylinearny). Rola ojca w rodzinie była dominująca, a więź między ojcem a synem była nawet ważniejsza niż związek małżeński. Młodszy członkowie rodziny podlegali starszym, a żona była podporządkowana mężczyźnie (Janeković Römer 1994: 53). Posag i wszelkie dobra należały w rzeczywistości nie do kobiety, lecz do jej ojca a potem do męża (Feldman 2012: 137–140). Z pewnością kobieta w wiekach średnich znajdowała się w trudnej sytuacji, a do jej zadań należało przede wszystkim wyjście za mąż, urodzenie dzieci i zajmowanie się domem. Przez całe życie była pod kontrolą najpierw ojca lub brata, a później męża, syna, kuzyna (Janeković Römer 1994: 126).

Kobieta w średniowiecznym Splicie

Należy zasygnalizować, że dorosłość, zgodnie z zapisami *Statutu Miasta Split*, mężczyźni rozpoczynali w wieku czternastu lat, a z kolei kobiety w wieku dwunastu lat, co zostało na kartach zabytku ujęte w następujący sposób:

„Isto tako određeno je i naređeno da maloljetnici, tj. muškarcu mlađi od 14 godina i ženske mlađe od 12 godina, moraju u parnicama imati tutore, a kad navrše tu dob pa do 25 godina, moraju imati skrbnike koji će se u njihovim parnicama pred sudom za njih brinuti. Jedino ženska starija od 14 godina i muškarac stariji od 18 godina, ako hoće napraviti neki ugovor sami bez tutora ili skrbnika, ili nastupiti pred sudom bez tutora ili skrbnika, neka se osobno zakunu na sveto Božje Evandjelje da će priznati kao valjano i čvrsto što god učine. Tada ono što oni urade, nakon što su položili spomenutu zakletvu, neka vrijedi i obvezuje i bez pri stanka tutora ili skrbnika. U tom slučaju hoćemo da se računa starija dob negoli je to određeno općim pravom.

Jedino kada se radi o bračnim parnicama i o određivanju miraza ili ugovorima koji se odnose na miraz, dovoljna je dob koju propisuje crkveno pravo, tj. 12 godina za žensku i 14 godina za muškarca jer u posebnim stvarima zakoni neka ne izbjegavaju oponašanje svetih kanona. A dob koja je mjerodavna za zaključenje braka neka se to više poštuje kad su u pitanju

miraz i ugovori koje se odnose na miraz jer su oni uzgredna stvar u odnosu prema braku“ (Cvitanić 1987: 122–123).

Zgodnie z powyższą treścią *Statutu* w wieku czternastu lat dziewczęta jednak mogły samodzielnie odpowiadać przez sądem oraz zawierać umowy bez pośrednictwa opiekunów, jeśli przysięgły, że będą tych umów ściśle przestrzegać. To samo dotyczyło mężczyzn w wieku osiemnastu lat. Życie rodzinne człowieka średniowiecznego mogło rozpocząć się więc dużo wcześniej niż obecnie (Cvitanić 1987: 122–123).

Zaręczyny

Pierwszym krokiem do założenia rodziny były zaręczyny. Były one najważniejszym momentem w życiu średniowiecznej młodej niewiasty. Wiązały się one z wypełnieniem najważniejszego zadania jakim było wyjście za mąż oraz urodzenie dzieci. Gdy nadszedł odpowiedni czas, rodzina młodej dziewczyny zaczynała szukać dla niej godnego kandydata na męża. Wiązało się to z zaangażowaniem osoby trzeciej, której zadaniem było znalezienie odpowiedniego mężczyzny. Ten zwyczaj był obecny w całej średniowiecznej Europie. Pośrednicy albo swatowie byli osobami zaufanymi, które zawierały określone porozumienia zgodnie z preferencjami rodziny kobiety. Po wstępnych rozmowach następowały spotkania rodzin przyszłych nowożeńców (Popić 2012: 64). Kwestia ta została w statucie ujęta następująco:

„Isto tako određeno je i naređeno, ako se imaju zaključiti zaruke za brak riječima obećanja ili pak ako takav ugovor naprave izravno zainteresirane osobe, ili otac odnosno majka za sina ili kćer, ili brat za sestru ili za druge osobe, da tada obje strane moraju dati zalog u novcu ili u pokretnim stvarima, pak je strane moraju obvezati neku kuću neku što se zove zaručnica kapara. Dogodi li se da krivnjom jedne stranke ne dode do rečenog braka, tad ona stranka koja je za to kriva mora izgubiti založenu stvar, odnosno nekretninu što ih je bila obvezala za sklapanje tog braka, i te stvari moraju pripasti onoj strani koja je htjela zaključiti brak ako je prije toga uslijedio drugoj strani prosvjed onoga tko je bio za zaključenje braka kojim se tvrdilo da je on spreman da se brak zaključi prema njihovom međuosobnom dogovoru i sporazumu. Kazna se međutim u takvu ugovoru ne smije predvidjeti, jer se po pravu brakovi ne mogu zaključivati iz straha.

A da bi se sve to izvršilo, svaka strana eka drugoj jamči da je vlasnik stvari koju je ustupila i dala pa zbog toga neka se jedna strana drugoj obveže čitavom svoju imovinom. Pri tome ipak ova statutarna odredba, u pogledu prijašnjih notarskih isprava koje su napisane o pitanju braka neka ne škodi niti koristi, ve vrijedi samo za budue zaruke (i brakove). Prijašnje pak isprave moraju ostati onakve kakve jesu, osim ako se zbog kakve pravne za-

preke odnosi brak ne bi mogao zaključiti, jer tada ne treba uopće vodoto računa o rečenoj vezi“ (Cvitanić 1987: 158–159).

Przez kilka lat przyszłe małżeństwo pozostawało w relacji platonicznej. Nie była dla nich tajemnicą zawarta umowa dotycząca małżeństwa, swoisty układ między dwiema rodzinami. Dodać należy, że ówczesne prawo kościelne wskazywało, że już od siódmego roku życia rodzina mogła podjąć działania mające na celu znalezienie odpowiedniego kandydata na męża dla dorastającej dziewczyny (Mogorović Crljenko 2005: 67).

Ślub był poprzedzony kilkoma kluczowymi etapami. Po pierwotnych negocjacjach składano obietnice, że małżeństwo zostanie zawarte. Było to potwierdzane uściskiem dłoni swatów. Następnie miały miejsce spotkania, podczas których krewni obu stron, wraz z przyszłą parą młodą, negocjowali i akceptowali warunki kontraktu małżeńskiego (Janeković Römer 2007: 130–131). Proces miał charakter prawny, ponieważ po ustnym porozumieniu rodziny zawierały przed urzędnikiem umowę małżeńską (łac. *instrumentum sponsalis*). Na jej mocy małżonkowie zobowiązywali się do zachowania czystości aż do ślubu. W umowie mąż obiecywał dobrze traktować przyszłą żonę i szanować ją, a żona deklarowała posłuszeństwo. W dokumencie potwierdzali, że w określonym czasie dojdzie do zawarcia związku małżeńskiego (Andrić 2018: 207–208).

Istotnym w omawianym *Statucie* zagadnieniem jest posłuszeństwo córki wobec rodziców. Warto przytoczyć fragment, w którym zostało stwierdzone:

„Isto tako određeno i naređenoda nijedna ženska ne može sebi uzeti muža bez pristanka svoga oca i majke. A ženska koja bi suprotno postupila, neka izgubi svoj dio očevih i majčinih dobara“ (Cvitanić 1987: 159–160).

Zgodnie z powyższym kobieta nie miała żadnego wpływu na wybór małżonka i musiała kierować się wyłącznie decyzjami rodziny. Średniowieczny *Statut Miasta Split* podkreśla, że córka nie mogła wyjść za mąż bez zgody ojca. Zgoda ojca automatycznie oznaczała zgodę dziewczyny, lecz ten musiał to formalnie potwierdzić, aby w przyszłości nie wystąpiły sytuacje sporne (Popić 2012: 66). Jeśli młoda niewiasta zrobiłaby cokolwiek wbrew woli swojej rodziny, odbierany był posag lub jego część (Andrić 2018: 207–208).

Zaangażowanie kobiety w proces doboru odpowiedniego kandydata na męża, zależało również od jej statusu społecznego. Młode kobiety z klas niższych miały większą swobodę w wyborze małżonka, co nie miało miejsca w przypadku dziewcząt z rodzin patrycjuszowskich (Andrić 2018: 205).

W celu zawarcia aktu małżeństwa, rodziny musiały dokonać zastawu pieniężnego lub też majątku nieruchomego. Miało to zabezpieczyć interesy obu stron. Była to tzw. zaliczka zaręczynowa (łac. *arrae sponsalicia*) (Cvitanić 1987: 31). Gdyby małżeństwo nie zostało zawarte, strona, która przyczyniła się do tego, traciła swój wkład na rzecz drugiej rodziny. Należy jednak podkreślić, że możliwe były pewne odstępstwa, gdyż zdarzały się przypadki (np. śmierć jednego z przyszłych małżonków), gdy zaliczka małżeńska była zwracana (Cvitanić 1987: 158–159). Po ustaleniu wszystkich szczegółów, po zagwarantowaniu zawarcia małżeństwa, przystępowano do sporządzenia umowy posagowej.

Posag

W średniowiecznych komunach dalmatyńskich posag był obligatoryjnym elementem w procesie zmierzającym do zawarcia małżeństwa, dlatego też niezbędne były tzw. umowy posagowe (Glavan 2008: 271). Posag (łac. *dota, dos, dotis; parafernas*) można definiować jako zestaw dóbr, które mąż ma otrzymać po ślubie (łac. *matrimonium*). Był on swoistą gwarancją trwałości małżeństwa oraz podstawą tworzenia relacji majątkowych między przyszłymi małżonkami (Glavan 2008: 271). Posag był uzgadniany przy zawieraniu umowy małżeńskiej, w której w pierwszej kolejności ustalano jego wysokość. Następnie wyznaczano terminy zapłaty oraz omawiano ewentualne okoliczności w jakich posag może zostać zwrócony rodzinie żony (Popić 2012: 66). Jego wysokość była zróżnicowana i zależała od statusu społecznego niewiasty i zamożności jej rodziny (Janeković Römer 1994: 80).

W średniowiecznym Splicie, gdy posag miał formę pieniężną, niezbędną częścią umowy było ustalenie kwoty, którą należało zapłacić. Jeżeli posagiem była nieruchomości należało określić, która dokładnie jest wkładem posagowym, aby potem nie było sporów między rodzinami (Cvitanić 2002: 145). Za posag był odpowiedzialny ojciec panny młodej, nierzadko jednak wiano stanowiło duży ciężar finansowy, zwłaszcza jeśli mężczyzna miał kilka córek (Janeković Römer 1994: 79).

Porównując zachowane dokumenty dotyczące posagu i umów małżeńskich z okresu średniowiecza, można wywnioskować, że posag płacono po zawarciu umowy, w okresie, który mógł wynosić od kilku tygodni do kilku lat. W niektórych przypadkach mijało nawet aż piętnaście lat od zaręczyn. Sprawa posagu była najczęstszą przyczyną sporów między mieszkańcami miast Dalmacji. Najczęściej konflikty wynikały z tego, że umówione raty posagu były płacone z opóźnieniem, a zdarzały się przypadki, że w ogóle nie były spłacane. Znacznej części ludności zwykle brakowało pieniędzy i trud-

no było znaleźć sposób na spłacenie umówionej wysokości posagu (Janeković Römer 1994: 79).

Według zachowanych dokumentów z XV wieku na posag panieński w pospolicich rodzinach miasta Split składały się głównie ruchomości (łac. *res mobiles*), następnie pieniądze (łac. *libras et solidos*), a w wyjątkowych sytuacjach nieruchomości (łac. *res immobiles*) (Andrić 2018: 223–224).

W niektórych ośrodkach istniała tzw. praktyka pamięci, która była prezentem od męża dla żony przed ślubem. Mężczyzna ofiarowywał przyszłej małżonce skromny dar, który miał zapewnić jej bezpieczeństwo materialne. Był on postrzegany jako przeciwwaga dla posagu (Glavan 2008: 271). Prawo kobiety do tej własności nie zostało jasno ustalone ani zapisane w żadnym zabytku literacko-prawnym. Praktyka wręczania drobnych prezentów przez męża z okazji zawarcia małżeństwa była mimo to dość rzadka na obszarze średniowiecznej Dalmacji (Janeković Römer 1994: 77). Jednak tam, gdzie istniała, odgrywała raczej drugorzędną rolę. Na terenie średniowiecznego Splitu w ogóle nie odnotowano jej istnienia (Margetić 1996: 178).

Słaba pozycja kobiety wiązała się z pewnymi ograniczeniami w kontrolowaniu majątku. Żona nie mogła być poręczycielem swojego męża oraz kogokolwiek innego, np. swoich nieletnich dzieci. Ponadto nie mogła bezpośrednio decydować o swoim majątku. Panowało powszechne przekonanie, że ze względu na liczne słabości, brak umiejętności w zarządzaniu majątkiem mogła ona łatwo popaść w ubóstwo (Glavan 2008: 271–273). Należy jednak zaznaczyć, że zdarzały się przypadki, kiedy kobieta mogła zbyć swój posag. Dotyczyło to jednak bardzo trudnych, życiowych sytuacji jak brak żywności, ochrona najbliższych członków rodziny czy też ratowanie męża lub syna z niewoli. Jednak i w takich przypadkach potrzebna była zgoda innych osób np. burmistrza Splitu i gminnej kurii (Cvitanić 1987: 125–127).

Statut Miasta Split określa koszty rzeczy posagowych, wskazując sytuacje, w których mąż w trakcie małżeństwa ponosi pewne wydatki na rzecz żony. Mowa jest choćby o tym, że:

„Isto tako određeno je i naredeno, učini li muž za trajanja braka neke troškove za mirazne stvari svoje supruge, a ti su izdaci bili nužni kao npr. kad bi muž obnovio i popravio kuću koju mu je supruga donijela u miraz a koja je bila trošna, ili pak ako bi ti troškovi bili korisni kao npr. kad bi muž na zemlji koju mu je supruga donijela u miraz nasadio vinograd ili na zemljištu livade svoje supruge sagradio kuću, tada, ako bi došlo do toga da treba miraz vratiti, svi se navedeni troškovi moraju naknaditi i izdaci vratiti mužu ili njegovim nasljednicima, jer se ti izdaci moraju razumno procijeniti i umanjiti rečeni miraz.

Slično također ako bi muž imao troškova na sudu da bi ponovno dobio ili obranio prava svoje žene; i tada ti troškovi moraju biti i moraju se računati na teret dobara i stvari njegove žene.

Ako bi pak muž učinio troškove iz luksuza na stvarima svoje žene kao npr. kad bi dao oslikati kuću svoje žene ili slično, takvi troškovi ne smiju pasti na teret ženine imovine“ (Cvitanić 1987: 158).

Z powyższego zapisu wynika, że wszystkie wydatki, które były konieczne lub przydatne, np. gdyby mąż wyremontował dom, zasadził winorośl lub wybudował dom na ziemi żony, muszą być zwrócone właśnie mężowi. Podobnie miało być, gdyby mąż musiał odzyskać lub bronić praw żony, wtedy te wydatki również byłyby wliczone w cenę zawarcia małżeństwa (Cvitanić 1987: 158).

Wdrożenie wszystkich powyższych postanowień było ważne nie tylko dla dobra i bezpieczeństwa przyszłych małżonków oraz ich rodzin, ale także miało znaczenie dla całego społeczeństwa, które w ten sposób podtrzymywało tradycję i integralność. Małżeństwo nie mogło zostać zawarte, jeśli kwestia posagu nie była omówiona i jasno określona. Należy przy tym podkreślić, że wiano było rozumiane dwojako. Miało ono zapewnić dobre życie kobiecie, która wstępowała w związek małżeński, a było też formą kontroli nad jej własnością, o której *de facto* nie mogła samodzielnie decydować.

Podsumowanie

Na podstawie materiału źródłowego, jakim jest *Statut Miasta Split*, można stwierdzić, że kobieta była w znacznym stopniu zależna od męża, ojca, brata, którzy przez całe życie sprawowali nad nią kontrolę. W średniowiecznym Splicie była ona przeznaczona albo do życia w małżeństwie, albo wiodła życie zakonne. Główną rolą żony było zajmowanie się gospodarstwem domowym, opiekowanie się mężem i dziećmi. Jednak za nim do tego doszło należało zawrzeć umowę małżeńską oraz porozumieć się co do posagu. Małżeństwo w średniowiecznym Splicie było po prostu prawno-ekonomiczną transakcją pomiędzy rodzinami. Związek małżeński nie był oparty na wzajemnym uczuciu oraz zaufaniu, a był umową łączącą dwa zaprzyjaźnione lub współpracujące ze sobą rody. Warto zaznaczyć, że w treści *Statutu* na próżno szukać odpowiedzi na pytania dotyczące okresu macierzyńska czy edukacji młodych dziewcząt. Pomimo, że wielokrotnie podkreśla się wartość małżeństwa oraz rodziny, to już choćby sama ciąża była tematem tabu, przez co przemilczane jest i samo macierzyństwo. Prawodawcy i autorzy tekstu statutu skoncentrowali się głównie na roli kobiety w małżeństwie, a zasadniczo na czasie poprzedzającym oraz procesie prowadzącym do zawarcia związku małżeńskiego.

Summary

The aim of this article is to present the position and role of women living in medieval Split in the cultural background. In this short analysis, I focus on selected aspects of marriage. Among other things, I outline what actions had to be taken for the marriage to be concluded. In addition, the paper presents the rights and responsibilities of the families of the married couple.

Literatura

- Andrić, T.** *Život u srednjovjekovnom Splitu. Svakodnevica obrtnika u 14. i 15. stoljeću.* Zagreb-Split: Hrvatski institut za povijest, 2018.
- Bourdieu, P.** *Szkic teorii praktyki poprzedzony trzema studiami na temat etnologii Kybalów.* Tłum. Kroker, W. Kęty: Wydawnictwo Marek Derewiecki, 2007.
- Cvitančić, A.** *Iz dalmatinske pravne povijesti.* Split: Književni krug, 2002.
- Cvitančić, A.** *Uvodna studija.* In: Rismondo, V. (ed.) *Statut grada Splita. Splitsko srednjovjekovno parvo.* Split: Književni krug, 1987, s. 9–48.
- Feldman, S.** *Sudbina Evinih kćeri – ženska povijest patrijarhata.* Zagreb: ArTresor naklada, 2012.
- Glavan, B.** *Miraz u Zadru u 14. stoljeću.* *Historijski zbornik.* 2008 (61/2), s. 269–288.
- Janeković Römer, Z.** *Maruša ili suđenje ljubavi. Bračno-ljubavna priča iz srednjovjekovnog Dubrovnika.* Zagreb: Algoritam, 2007.
- Janeković Römer, Z.** *Rod i grad. Dubrovačka obitelj od 13. do 15. stoljeća.* Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1994.
- Le Goff, J.** *Długie średniowiecze.* Tłum. Żurowska, M. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2007.
- Margetić, L.** *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo.* Zagreb: Narodne novine, 1996.
- Mogorović Crljenko, M.** *Položaj kćeri u istarskoj obitelji u 15. i 16. stoljeću.* *Povijesni prilozi.* 2005 (29), s. 59–77.
- Popić, T.** *Zadarske mirazne parnice iz druge polovice 14. stoljeća.* *Zbornik Odsjeka za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.* 2012 (30), s. 57–85.

The article is accessible in open access mode under licence CC BY-NC-ND Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0